

К ВОПРОСУ О ВИЛЬНЮССКОМ СВАТИЛИЩЕ ПЕРКУНАСА

Витаутас Урбанавичюс

Резюме

В середине XIX в. историк Т. Нарбутас опубликовал данные так называемой хроники Ривия о том, что Вильнюсский кафедральный собор после крещения Литвы в конце XIV в. был построен на месте языческого святилища Перкунаса. Здание было кирпичным, 150 локтей в длину и 100 локтей в ширину (90 x 60 м). Исследователи хронику Ривия считали фальсификатом.

В 1984–1986 гг. при исследовании подземелий Вильнюсского кафедрального собора были обнаружены остатки кирпичного здания XIII–XIV вв., одна часть которого датируется серединой XIII в., а другая – концом XIV в. Установлено, что более ранняя часть здания может относиться к периоду первого

крещения Литвы (1251 г.), а более поздняя – второго (1387 г.). Первый этап христианства в Литве закончился вместе с королем Миндаугасом и длился 12 лет. После его смерти вновь возродилось язычество. Построенный Миндаугасом костел был превращен в языческий храм. После второго крещения Литвы здание было восстановлено на том же фундаменте, что и католический костел.

В статье на основании сравнения опубликованных Т. Нарбутасом размеров языческого святилища с материалом археологических исследований сделана попытка доказать, что хроника Ривия является подлинным историческим источником. В ней лишь неправильно названы меры – пядь названа локтем.

Перевела Нина Гилите

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1. План квадратного здания (по Н. Киткаускасу)

1,2 – пристройки, 3,4 – обломки лестницы, 5 – места северных колонн, 6 – остатки каменной стены неясного предназначения

Рис. 2. Вид старой лестницы северного нефа квадратного здания

Рис. 3. Поперечное сечение выкопанных остатков каменных стен северного нефа Вильнюсского кафедрального собора (по Н. Киткаускасу):

1 – фундамент северной стены современного

здания, 2 – основание ряда северных пилюров современного здания, 3 – остатки фундамента северной стены квадратного здания, 4 – крипта для захоронения, XVII в., 5 – остатки восточной лестницы (предполагаемой лестницы храма), 6 – нынешний уровень пола, 7 – пол XVIII века, 8 – пол XVI века, 9 – пол XV века, 10 – начала XV вв., 11 – среднее углубление пола XIII века из глазурованных плиток, 12 – линия сноса восточной лестницы (после этого был заложен фундамент ряда северных пилюров современного здания)

Перевела Инита Тамошюнене

Habil. dr. Vytautas Urbanavičius
Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“,
Katedros a. 3a. LT-2600 Vilnius. Tel. 62 99 88.

LIETUVOS PILIŲ RAIDA

ALBINAS KUNCEVIČIUS

Pilis viduramžiais – tai uždaras gynybinis ir gyvenamasis kompleksas. Lietuvoje viduramžių mūrinių pilių buvo tik keletas ir jos žiedu apjuosė teritoriją nuo Kauno, Gardino, Lydos, Krėvos, Medininkų link, o jį tarsi vidiniu žiedu uždarė Trakų bei Vilniaus pilių kompleksai (čia nepamirėta Klaipėdos pilis, kurią pastatė ir naudojo Livonijos ir Vokiečių ordinais). Viduramžiais mūro pilis – ne tik galingiausias to meto įtvirtinimas, bet ir šalies valdovų, didikų rezidencija. Jų statybai ir gynybai reikėjo daugelio žmonių pastangų ir didelių lėšų. Todėl visuose kraštuose mūro pilių statybos pradžia tiesiogiai siejasi su valstybės atsiradimo ir jos stiprėjimo raida, svarbiausiais jos etapais. Ne išimtis ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė (toliau LDK). Istoriniai metraščiai nepamirėjo senųjų mūro pilių statybos laiko. Abejotina, ar tokie darbai buvo galimi valstybės užuomazgoje. Ir po Mindaugo nužudymo kurį laiką dažnai keitėsi Lietuvos valdovai ir vargu ar juos domino tokių pilių statyba. Netgi galingame Kernavės pilių komplekse, kur, anot rašytinių šaltinių, buvo Traidenio (1269–1282) sostinė, kol kas neaptikta jokio to meto mūrinio pastato liekanų, o pilių įtvirtinimai buvo tik iš žemės ir medžio. Pastaruoju metu Vilniaus pilių pradžia vis dažniau siejama su Vytenio vardu (1316–1341). Deja, apie šį valdovą žinome labai mažai. Neabejotina, kad jau pačioje Gedimino valdymo (1295–1341) pradžioje lietuviškos mūrinės pilys buvo pastatytos Senuosiuose Trakuose ir Vilniuje (pirmoji sunaikinta ir apleista XIV a. antroje pusėje, antroji – Vilniaus pilis – buvo daug kartų perstatyta). Taigi kuris Lietuvos valdovas buvo mūro pilių statybos pradininkas – galime tik spėlioti, bet neabejotinai, anot istoriko A. Nikžentaičio, galime teigti, kad „Gediminas rado Lietuvą medinę, o paliko mūrinę...“ Išvardytas mūro pilių žiedas beveik sutampa su istorikų įvardijama Mindaugo žemės valda – domenu. Manoma, kad šioje teritorijoje buvo ir Gediminaičių šaknys. Čia, tarp Neris ir Nemuno, išliko senieji Lietuvos valstybės centrai – Kernavė, Trakai, Vilnius.

Vos keletas lietuviškų mūro pilių nebūtų atlaikę visos Vakarų Europos palaikomo nuolatinio kryžiuo-

čių puolimo. Palyginimui verta priminti, kad vien Livonijos teritorijoje būta per 100 mūro pilių, o Vokiečių ordino žemėse Prūsijoje – apie 50. Todėl neabejotina, kad pagrindinį atakų smūgį Lietuvoje turėjo atremti medinės to meto pilys, apie kurias teprimena beveik 1000 vien dabartinės Lietuvos teritorijoje buvusių piliakalnių. Pusė iš jų galėjo būti naudota kovų su kryžiuočiais metu. Tiek medinės ant piliakalnių stovėjusios pilys, tiek ir mūrinės priklauso tai pačiai paminklų kategorijai. Viduramžių rašytiniuose šaltiniuose taip pat nėra griežtai atskiriama medinės ir mūrinės pilies sąvoka. Lietuviškos medinės ant piliakalnių stovėjusios pilys, dažnai minimos Livonijos ir Vokiečių ordino metraštininkų, buvo vadinamos tuo pačiu vardu kaip ir mūrinės – lotyniškai „castrum“ arba vokiškai „Burg“.

Lietuvos medinės pilys, kurios karų su ordinais metu atlaikė daugybę priešų antpuolių, iki mūsų dienų neišliko. Šios iki XIV a. pabaigos – XV a. pradžios egzistavusios medinės pilys – unikalūs viduramžių Europos reiškinys. Išorinės ir vidinės aplinkybės lėmė, kad tai buvo pagrindinis ir populiariausias pilies tipas Lietuvoje. Tai, kad jos buvo patikimas gynybinis kompleksas, akivaizdžiai patvirtina ne tik laimėta poros šimtų metų kovų su Vokiečių ordinu istorija, bet ir tai, kad ir ordino riteriai patys statėsi medines ar iš dalies medines pilis užgrobtose Lietuvos teritorijose: pirmoji medinė Klaipėdos pilis (1252); Christmemeilis (Skirsnemunė) (1311); Bajerburgas (1337); Georburgas (1336); Gotesverderis (1362–1369); Marienburgas (1367–1368). Lietuvos vėlyvųjų medinių pilių raida – archeologijos mokslų objektas. Ji išsamiai nagrinėjama archeologo G. Zabielos monografijoje „Lietuvos medinės pilys“ (Zabiela G., 1995). Lietuva ir kitos baltų genčių žemės gali būti vadinamos piliakalnių kraštu. Vien dabartinėje Lietuvos teritorijoje būta apie 1000 piliakalnių, iš kurių iki mūsų dienų išliko ir yra saugoma apie 800 (Lietuvos TSR archeologijos atlasas, 1975). Iš kovų su kryžiuočiais aprašymo aiškėja, kad bent jau prie Nemuno ir Jūros upių buvusios medinės pilys „nebuvo atskiri gynybiniai vienetai, o

sudarė vientisą lietuvių gynybinę liniją“ (*Nikžentaitis, 1996, p. 68*). Kryžiuočiams nuo XIII a. pabaigos, pradėjus Lietuvos puolimus, nuo Nemuno žemupio Kauno link, įrengiama keliasdešimties viena šalia kitos, kartais tik 10 km atstumu viena nuo kitos medinių pilių sistema. Susiformavo tarsi du pilių ruožai – linijos. Pirmoji prie Nemuno: Bisenės, Pieštės, Paštuvos, Kauno, Alytaus, Gardino pilys ir antroji nuo Livonijos ordino pusės: Dubysos, Šiaulių, Upytės, Užpalių, Utenos, Tauragnų, Linkmenos ir kt. (*Zabiela, 1995, p. 177*). XIV a. pabaigoje išsiskiria Žemaitijos pilių juosta (Gegužės, Gedimino pilis, Medvėgalis, Žiesdytė ir kt.) bei Vilniaus ir Trakų prieigas saugojusios pilys (Kernavė, Aukštadvaris, Nemenčinė, Maišiagalas, Bražuolė, Medininkai, Eišiškės ir kt.). Rašytiniai šaltiniai pažymi, kad tokiose XIII–XIV a. medinėse pilyse buvo pastovi įgula, budėjo sargyba. Kai kurios buvo itin didelės, jų kiemo plotas siekė net iki 2 ha. Pilių prieigas saugojo galingi priešpiliai. Vienas iš galingiausių tokių išlikęs Kernavėje, vadinamasis Mindaugo sostas, kuris saugojo ant Aukuro kalno buvusią valdovo pilį. Pilys Kernavėje, Veliuonoje, Vilniuje sudarė ištisus kompleksus. Dauguma tokių medinių pilių buvo apleistos ir nunyko, baigiantis kovoms su kryžiuočiais. 1390 m. sudegintos ir apleistos galingos medinės pilys Kernavėje, Maišiagalaje, Vilniaus Kreivoji pilis. 1437 m. kovų tarp Švitrigailos ir Žygimanto Kęstutaičio metu buvo sudeginta, matyt, viena paskutiniųjų medinių Lietuvos pilių Šeimyniškėse.

Mūrinių pilių viduramžių laikotarpiu Lietuvoje buvo vos keletas. Tai Gardino (Baltarusija), Kauno, Krėvos (Baltarusija), Lydos (Baltarusija), Liškiavos (nebaigta statyti), Medininkų, Naugarduko (Baltarusija), Trakų (Senųjų Trakų, Trakų pusiasalio, Trakų salos), Vilniaus (Aukštutinės ir Žemutinės pilių kompleksas). Klaipėdoje buvo ordino statyta ir jiems priklausiusi pilis. Pilys pagal savo išplanavimą, statybos techniką ir kitus požymius skirstomos į grupes. Tradiciškai seniausiomis mūro pilimis laikomos vadinamosios, aptvarinės arba gardinės pilys – Kaune, Medininkuose, Krėvoje ir Lydoje. Kiek vėlesnės – netaisyklingo plano, kalvos viršuje ar saloje įrengtos pilys, turinčios gynybinių bokštų sistemą, gotikinius pastatus, rūmus pilies viduje. Pastarosios buvo Vilniuje – Aukštutinės ir Žemutinės pilių kompleksas, Trakuose – Senųjų Trakų buvusi mūrinė pilis neišliko, Trakuose, kurie tuo metu buvo vadinami Naujaisiais Trakais, yra dvi mūro pilys – Pusiasalio ir Salos, taip pat mūro pilys Gardine ir Naugarduke (abi Baltarusijos teritorijoje). Prie šio tipo dar būtų galima priskirti XV a. pradžioje pradėtą statyti, bet po laimėto Žalgirio mūšio kaip jau nereikalingą krašto gynybai nebaigtą statyti Liškiavos pilį. Vėlyviausios gynybinės pilys Lietu-

voje statytos XVI a. Tai bastioninės pilys Biržuose, Klaipėdoje, Geranainiuose ir Nesvyžiuje (dvi pastarosios yra Baltarusijoje). XVI a. taip pat plito privačios pilys – įtvirtintos dvarvietės. Jų liekanų yra Baltadvaryje (Molėtų r.), Rokantiškėse, Pilaitėje (abi pilvietės dabar yra Vilniaus miesto teritorijoje) ir kt. vietose. Panašūs rezidenciniai dvarai, primenantys pilis, statyti ir XVII a. Tokiuose renesansinio stiliaus pastatuose buvo specialiai įrengiama gana daug nesudėtingų, bet labai išvaizdžių gynybinių įrenginių imitacijų. Rezidencinės pilys-dvarai išliko Panemunėje, Raudonėje, Raudondvaryje ir kitur.

Rašytiniai šaltiniai mūro pilis Lietuvoje pradeda minėti tik nuo XIV a. antrosios pusės. Bet tai svetimšalių, Lietuvą puolusių ordinų metraštininkų aprašymai, todėl informacija apie pilis labai lakoniška, jose nekalbama, kas ir kaip tą pilį pastatė, nors neužmirštama pasigirti savo gudrumu ir drąsa, dažnai neįtikėtinai padidinant besiginančių arba nugalėtų lietuvių karių skaičių. Henrikas Latvis mini, kad pastačius pirmąją Ykeskoloj mūro pilį lyvių žemėje, „kaimynai pagonyms semigalai (semigalli), išgirdę apie pastatą iš akmens ir nežinodami, kad akmenys suklijuoti kalkėmis (caemento), atėjo su drūtomis laivų virvėmis ir norėjo neišmanėliai pilį nutempti į Dauguvą. Sužeisti strėlėmis jie pasitraukė nieko nepadarę“ (*Henrikas Latvis, Hermanas Vartbergė, Vilnius, 1991, p. 25*).

Kauno pilis pirmą kartą paminėta tik apie 1361 m., kai didysis ordino magistras įsakė Ragainės komturui surinkti ruošiamam Kauno pilies puolimui žinias apie pilies sienų aukštį, storį ir stiprumą (*Mekas, Vilnius, 1993, p. 4*). Kauno pilies puolimas įvyko 1362 m. Hermanas Vartbergė „Livonijos kronikoje“ aprašo, kaip ordino magistras Arnoldas, tikėdamasis sugauti Lietuvos didįjį kunigaikštį Kęstutį (kartu su broliu Algirdu valdė Lietuvą 1345–1382 metais), prieš tai sėkmingai pabėgusį iš įkalnimo Marienburgo pilyje, laivais pasiekė Kauną, „tačiau pilį, iš akmenų mūrytą ir aukšta mūrine siena sutvirtintą, sunku buvo užimti, o abu karaliai su savo jėgomis stoji priešais. Pagaliau po ilgą laiką trukusių pastangų ir pakartotinių puolimų pilis Velykų dieną (balandžio 16) buvo užimta. Į nelaisvę paimtas vienas Kęstučio sūnus, pilies viršininkas su sūnumi ir 37 kiti: likusieji, apie 2000 rinktinų ir stiprių vyrų, žuvo nuo kalavijo arba nuo ugnies. Krito 7 broliai ir 20 kitų...“ (*Latvis, Vartbergė, Vilnius, 1991, p. 186*). Jau kitais, 1363 m., „didysis magistras, su kariuomene atvykęs laivais, užėmė keletą pilių Lietuvoje (in Letovia), visų pirma Kauno pilį, kurios atstatymas buvo pradėtas atkakliomis ir neįtikėtinomis pastangomis...“ (*Latvis, Vartbergė, Vilnius, 1991, p. 187*). Aprašant 1367 ir 1368 metų įvykius, šis metraštininkas mini Senąjį ir Naująjį Kauną (*Latvis, Vartbergė,*

Vilnius, 1991, p.190, 192). Taigi nors Kauno pilis architektūros istorikų tradiciškai laikoma seniausia Lietuvos pilimi ir ją paprastai pradedama pilių apžvalga (*Lietuvos architektūros istorija, Vilnius, 1987, p. 37–38*), kada ji pastatyta – nežinome.

Vilniaus pilys minimos tik nuo 1365 m., kai kryžiuočiai, „Kęstučio sūnaus Butauto vedami, pirmą kartą pasiekė Vilnių ir puolė pilį – „castrum Wille“ (*Lietuvos pilys, Vilnius, 1971, p. 26*). Nors neabejotina, kad Vilniaus pilys, kurios galėjo būti ir mūrinės, jau stovėjo bent jau Gedimino valdymo laikais (1316–1341), kai miestas tapo nuolatine Lietuvos sostine. Vilniaus pilis buvo puolama ir 1375, 1377, 1383, 1390, 1394, 1402 m. (*Lietuvos pilys, Vilnius, 1971, p. 26*), bet šie aprašymai beveik nepateikia papildomų žinių apie pilies vaizdą. Kiek detaliau aprašytas itin didelės svarbiausių Lietuvos pilių, tarp jų ir Vilniaus, puolimas 1390 m. vasarą. Žygiui vadovavo Vokiečių ordino maršalas Engelhardas Rabė ir tuo metu nuo valdžios nustumtas kunigaikštis Vytautas. Taip pat žygyje dalyvavo Livonijos ordino riteriai, vadovaujami paties magistro, riteriai iš Anglijos, tarp jų karaliaus Henriko Lankasterio sūnus su 300 riterių (*Lietuvos pilys, Vilnius, 1971, p. 27*). Tuo metu Vilniuje jau buvo trys pilys. „Jau per pirmąją ataką buvusi paimta medinė pilis (SRP. II. 643), vadinta Kreivąja (curvum castrum) arba Aukščiausiaja (obirste hus). Kreivojoje pilyje slėpėsi keli tūkstančiai ginkluotų žmonių, taigi ji turėjo būti didelė ir skirta Vilniaus miestiečiams bei jų turtui apsaugoti. Kreivoji pilis turėjo būti netoli Aukštutinės. Istoriografijoje įsitvirtino nuomonė, kad Kreivoji pilis greičiausiai buvo ant Plikojo kalno, esančio už Vilnios, į rytus nuo Pilies kalno (*Kitkauskas, Vilnius, 1989, p. 14*)“. „1390 m. kryžiuočiai Vilniuje išbuvo penkias savaites ir dvi dienas, t.y. nuo rugsėjo 4 d. iki spalio 27 d. Jie bandė pulti ir kitas dvi Vilniaus pilis. Ar buvo tuomet Vilniuje mūrinės pilys, kada išmūryta siena kalne ir, nusileidžiant nuo jo, iš dviejų pusių apvesta kalno papėdės teritorija, iš rašytinių šaltinių neaišku“ (*Lietuvos pilys, Vilnius, 1971, p. 28*). Dar kartą kryžiuočiai puolė Vilniaus pilis 1394 m. rugpjūčio mėnesį. „Jame dalyvavo riteriai iš Anglijos, Prancūzijos, Italijos, jiems talkino Livonijos kariuomenė. Jie apgulė Vilniaus pilis ir išlaikė apgulime tris savaites ir dvi dienas. Vienas iš Žemutinės pilies bokštų griuvo į Nerį.“ (*Lietuvos pilys, Vilnius, 1971, p. 29*). Paskutinį kartą kryžiuočiai bandė užimti Vilniaus pilis 1402 m. vasarą. Flamandų keliautojas, 413–1414 m. keliavęs po Lietuvą, taip aprašė Vilniaus pilis: „...pilis pastatyta ant labai aukšto smiltingo kalno, sutvirtinta akmenimis, žeme ir mūru. Viduje ji visa padaryta iš medžio. Tos pilies atslaimas leidžiasi nuo aukšto kalno dviem šonais ligi apačios. Tame atslaimu, apjuostame

mūrine siena, yra daug namų. Pilyje ir jos kieme paprastai esti minėtas kunigaikštis Vytautas, Lietuvos valdovas. Jis ten turi savo dvarą ir savo būstinę. Artos pilies teka upė, kurios srovė bėga per miestą žemyn. Ji vadinasi Vilnia. Miestas nėra uždaras. Jis ilgas, siauras ir tęsiasi nuo kalno žemyn. Namai mediniai, labai negražiai sustatyti, tačiau yra keletas mūrinių bažnyčių. Minėta pilis ant kalno yra apsupta tik medine siena, padaryta mūro pavidalo“ (*Jurginis, Šidlauskas, Vilnius, 1983, p. 49*). Su Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto valdymu (1392–1430) susijęs ir paskutinis iki mūsų dienų išlikęs Aukštutinės pilies pastatymas, atliktas po 1419 m. gaisro. Tada kalno viršuje pastatyta mūrinė gynybinė siena su trimis bokštais bei trijų aukštų gotikiniai mūriniai rūmai.

Taigi Vilniuje viduramžiais buvo dvi mūrinės pilys: ant kalno Aukštutinė ir jos papėdėje, Katedros link, Žemutinė pilis. Pastarosios kompleksiniai archeologiniai, istoriniai, architektūriniai tyrimai pradėti 1987 m. ir tęsiasi iki šiol. Manoma, kad pirmieji mūro pastatai šioje vietoje pastatyti XIII a. pabaigoje – XIV a. pradžioje. Apie Aukštutinės pilies, vadinamos Gedimino pilimi, pradžią žinome mažai. Ši garsiausia ir, matyt, svarbiausia XIV a. Lietuvos pilis archeologų beveik netyrinėta. Dabartiniai išlikę Aukštutinės pilies griuvėsiai ir iš dalies atstatytas bokštas statyti Vytauto valdymo laikais (1392–1430), matyt, po 1419 m. didelio gaisro.

Naujuosiuose Trakuose vadinamoji senoji Kęstučio, o dabar tai Trakų pusiasalio pilis, rašytiniuose šaltiniuose minima tik nuo 1377 m. Bet tai jau antroji, pastatyta apleidus Senųjų Trakų pilį (dabar Senieji Trakai – nedidelė gyvenvietė, esanti apie 5 km nuo Trakų miesto). Trakų vardu šaltiniuose vadinamos net trys pilys: Senųjų Trakų, Naujųjų Trakų pusiasalio ir salos. Trakų vardas rašytiniuose šaltiniuose minimas nuo 1337 m. Vygando Marburgiečio kronikoje pasakojama, kaip vienas iš ordino riterių „brolis – Tilmanas iš Zunpacho, šaulių vadas, padegama strėle uždegė vėliavą ir tuoj po to pataikė strėle stabmeldžių Trakų karaliui į sprandą tarp menčių ir (tasai) mirė...“ (*Marburgietis, Vilnius, 1999, p. 86*). Ši žinia sietina dar su Senųjų Trakų pilimi, o žuvęs „Trakų karalius“ greičiausiai buvo Gedimino sūnus, iš Senųjų Trakų valdęs Trakų žemę. Apie Senųjų Trakų kilmę težinome tik iš „Lietuvos metraščio“, kuris parašytas apie XVI a. vidurį. Jo vadinamojoje legendinėje dalyje „apie Gedimino sapną, Vilniaus ir Trakų įkūrimą“ pateikta legenda apie šių sostinių įkūrimą: „Vieną kartą didysis kunigaikštis Gediminas išvyko iš savo sostinės Kernavės medžioti už penkių mylių, už Neries, ir rado girioje gražų kalną, apsuptą ažuolynų ir lygumų; jam didžiai patiko, jis apsigyveno tenai, įkūrė miestą ir davė

jam Trakų vardą – tenai, kur buvo Senieji Trakai; ir iš Kernavės perkėlė savo sostinę į Trakus...“ (*Lietuvos metraštis, Vilnius, 1971, p. 71–72*).

Gedimainių dinastijos kilmė nėra aiški. Manoma, kad jų domenai buvo beveik ten pat, kur ir Mindaugo, t.y. Nemuno ir Nerės tarpupyje, į pietus nuo Nerės (*Gudavičius, Vilnius, 1998, p. 151*). Tai, kad Trakų pilis buvo įkurta miškingoje, menkai apgyventoje vietoje, netiesiogiai patvirtina ir pats vardas, kuris kildinamas iš žodžio „trakas“, reiškiančio miške iškirštą vietą.

Kernavės pilys, kurias sudarė bent keturių medinių pilių kompleksas, rašytiniuose šaltiniuose minimos tik kaip Traidenio sostinė (1270–1282). Gediminas savo 1323 m. laiškuose Vakarų Europos miestams pirmą kartą paminėjęs miestą ir pilį Vilniuje ir nuo to laiko tai neabejotina Lietuvos sostinė. Galbūt ankstyvojoje valstybės stadijoje pastovios sostinės nebuvo. Kur apsistodavo valdovas, ten ir buvo sostinė. Vilniui tapus sostine, nors Trakų kunigaikštija formaliai liko antroje vietoje, Trakų kunigaikštiai buvo laikomi beveik lygūs su didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu ne tik pačioje Lietuvoje, bet ir kaimynuose.

Toliau metraštyje pasakojama, kaip „bejodinė jant už mylios nuo Trakų, kunigaikščiui Kęstučiui labai patiko vietovė tarp ežerų, ir jis ten apsigyveno, ir įkūrė miestą, pramindamas jį Naujaisiais Trakais, o savo sostinę iš Senųjų Trakų perkėlė į naujuosius. O jo sūnus Vytautas gimė Senuosiuose Trakuose...“ (*Lietuvos metraštis, Vilnius, 1971, p. 72–73*). Anot istoriko A. Kučinsko, „mes nežinome, kiek ši legenda yra tikra, bet mūsų nežinojimas dar negali paneigti pačios legendos buvimo. O legendos buvimas negali paneigti jos panašumo į tikrovę. Todėl, jei sausas metraštinis jį užrašė greta eilės svarbių politinių įvykių, tai, matyt, toks padavimas žmonių lūpose buvo gyvas ir kaip charakteringas buvo pažymėtas“ (*Kučinskas, Marijampolė, 1938; Vilnius, 1988, p. 196*). Senųjų Trakų pilis iki mūsų dienų neišliko, matyt, ji buvo sunaikinta XIV a. pabaigoje ir nebeatstatyta. Apie šios pilies vaizdą galima kalbėti tik pasinaudojant archeologinių tyrimų medžiaga (tyrinėjimai vykdyti 1994–1996 m., vadovavo A. Kuncevičius).

Trakų pusiasalio pilis, kurios griuvėsiai yra Trakų miesto centre, pusiasalyje tarp Galvės ir Bernardinų (Lukos) ežerų, kaip jau minėta, pirmą kartą, anot Marburgiečio ir Jono iš Posilgės kronikų, užpulta 1377 m. (*Marburgietis, Vilnius, 1999, p. 155–156*). 1383 m. kryžiuočiai, sudarę sąjungą su Vytautu, surengė didelį Trakų puolimą. „Magistras su savaisiais vienoje pusėje, Vytautas – kitoje pritraukia bombardas ir visokiais sviediniais aižo ir verčia dulkėmis mūrą, kaip kad sutrinamas liepos lapas...“ (*Marburgietis, Vilnius, 1999, p. 184–185*). Tų pačių metų lapkričio mėnesį Jogaila

ir Skirgaila susigrąžino Trakus. Po šio sunaikinimo Trakai dar buvo puolami 1391 m., o 1394 m. po ilgai trukusios nesėkmingos Vilniaus apsiausties didysis magistras Konradas Jugingenas, grįždamas į ordiną, buvo apsisostojęs nakvynės Trakuose (*Marburgietis, Vilnius, 1999, p. 214*). Todėl manoma, kad po 1391 m. sunaikinimo Trakų pusiasalio pilis nebuvo greitai atstatyta. Jau minėtas prancūzų kilmės riteris Žiliberas de Lannua (Ghillebert de Lannoy), 1413–1414 m. lankęsis Lietuvoje, apie to meto Trakus rašė, kad tai „labai didelis Lietuvos miestas...skurdžiai apstatytas vien tik mediniais namais ir visai neaptvertas. Yra ten dvi pilys, kurių viena labai sena medinė, apsupta pylimu iš rąstų ir velėnų. Senoji pilis stovi kitoje ežero pusėje, atviroje vietoje. Antra pilis stovi vidury kito ežero, per patrankos šūvio atstumą nuo senosios. Ji yra visai nauja, pastatyta iš plytų prancūzų pavyzdžiu“ (*Jurginis, Šidlauskas, Vilnius, 1983, p. 49*). Antroji, šiuo metu viena iš populiariausių Lietuvos pilių – Trakų salos pilis, kuri pastatyta pačioje XV a. pradžioje.

Medininkų pilis, kuri pagal savo stilių architektūrą priskiriama seniausiam lietuviškų pilių tipui, rašytiniuose šaltiniuose pirmą kartą paminėta tik 1402 m. Dabartinėje Baltarusijos teritorijoje esanti Krėvos pilis pirmą kartą aprašyta tik pasakojant apie ten 1382 m. nužudytą Kęstutį. Baltarusių archeologai, tyrę šią pilį, mano, kad ji pastatyta XIII a. pabaigoje – XIV a. pradžioje. Lydos pilis pirmą kartą paminėta 1384 m., kai Vokiečių ordinui pavyko ją užimti. Archeologiniai pilies tyrimai rodo, kad ji pastatyta maždaug XIV a. trečiajame dešimtmetyje.

Antrasis ryškus Lietuvos viduramžių pilių statybos etapas susijęs su Vytauto valdymu (1392–1430). Pirmiausia išaugusi galinga ir didžiulė Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, besiruošdama lemiamai kovai su Vokiečių ordinu, pertvarkė, remontavo, modernizavo senąsias aptvarines pilis. Tada buvo pertvarkytos Kauno, Trakų pusiasalio, Lydos ir kitos pilys. Po 1410 m. pergalės Žalgirio mūšyje vien tik gynybai skirtos pilys nebestatomos, ir todėl buvo nebaigta pradėta statyti nauja pilis Liškiovoje. Šiuo laikotarpiu pradėta vykdyti ir apleistos ant piliakalnių stovėjusios senosios medinės pilys. Nauji valstybės ir jos valdovų poreikiai, šaunamojo ginklo plitimas, galimas Vytauto karūnavimas skatino reprezentacinių pilių ir rūmų statybą Vilniuje, Trakuose, Gardine. Jos statomos ant aukštų kalvų viršaus, kurių pakraščiai apjuosiami galinga gynybine siena, bokštų sistema. Dalis šių bokštų – išsikišę, apvalūs, pritaikyti artilerijai panaudoti. Pilių kiemuose iškyla didingi, puošnūs gotikiniai rūmai. Apie Vytauto laikotarpio pilių statybos mastą liudija ir garsiausias Lietuvos pilys Vilniuje ir Trakuose. Senujų aptvarinių pilių pertvarkymai matomi visose šio stiliaus pilyse.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

- Latvis H., Vartbergė H., 1991 – Livonijos kronikos. Vilnius, 1991.
- Lietuvos metraštis. Vilnius, 1971.
- Marburgietis V., 1999 – Naujoji Prūsijos kronika. Vilnius, 1999.
- Adomonis T., Čerbulėnas K., 1987 – Lietuvos TSR dailės ir architektūros istorija. T. I. Vilnius, 1987.
- Baliulis A., Mikulionis S., Miškinis A., 1991 – Trakų miestas ir pilys. Vilnius, 1991.
- Gudavičius E., 1998 – Mindaugas. Vilnius, 1998.
- Jurginis J., Šidlauskas A., 1983 – Kraštas ir žmonės. Vilnius, 1983.
- Kiaupa Z., Kiaupienė J., Kuncevičius A., 1998 – Lietuvos istorija iki 1792 m. Vilnius, 1998.
- Kitkauskas N., 1989 – Vilniaus pilys. Statyba ir architektūra. Vilnius, 1989.
- Kučinskas A., 1988 – Kęstutis. Marijampolė. 1938; pakartotinis leidinys. Vilnius, 1988.
- Kuncevičius A., 1993 – Pirmieji duomenys apie Vytauto laikų Vilniaus Žemutinės pilies rūmus. // Žalgirio

laikų Lietuva ir jos kaimynai. Acta Historica Universitatis Klaipedensis. Vilnius, 1993.

Kuncevičius A., 1993 – Die Kacheln aus dem Palast der Großfürsten in Vilnius. // Archäologische Schätze aus Litauen. Duisburg. 1993. S. 71–134.

Lietuvos TSR archeologijos atlasas. T. II. Vilnius, 1975.

Lietuvos architektūros istorija. T. I. Vilnius, 1987.

Lietuvos pilys. Vilnius, 1971.

Mekas K., 1993 – Kauno pilies archeologiniai tyrimai jos architektūros raidai nušviesti// Architektūros paminklai. T. 13. Vilnius, 1993.

Nikžentaitis A., 1996 – Nuo Daumanto iki Gedimino. Iki krikščioniškos Lietuvos visuomenės bruožai. // Acta Historica Universitatis Klaipedensis. T.V. Klaipėda, 1996

Pinkus S., 1986 – Biržų pilis. Vilnius, 1986.

Tautavičius A., 1995 – Valdovų rūmų tyrimams įpusėjus? // „Lietuvos mokslas“. T. III. Vilnius, 1995.

Zabiela G., 1995 – Lietuvos medinės pilys. Vilnius, 1995.

Žulkus V., 1991 – Klaipėdos senjojo miesto raidos modelis. Vilnius, 1991.

THE EVOLUTION OF LITHUANIAN CASTLES

Albinas Kuncevičius

Summary

There were only a few brick castles in Lithuania, surrounding the territory from Kaunas to Grodno, Lyda, Krevė, and Medininkai, the circle being closed by the complexes of Trakai and Vilnius castles. The beginning of brick castles in all the countries is therefore directly related to the emergence of the state and the development of its capacity. The Grand Duchy of Lithuania is no exception. Historical annals have no references to the date when the construction of the old brick castles started. The feasibility of these works in the embryonic stage of the state, and even after Mindaugas' assassination, is questionable. Construction of Vilnius castles has been recently more and more often associated with the name of Vytenis (1295–1316). Unfortunately, very little is known about this sovereign. It is an unquestionable fact, that as early as the very beginning of the rule of Gediminas (1316–1341) there were Lithuanian brick castle in at least the Old Trakai and Vilnius. Thus, while guesses can be still made at which Lithuanian ruler was the true initiator of the construction of brick castles, we can surely maintain that, according to historian A. Nikžentaitis, „Gediminas found a wooden Lithuanian and left a brick one“, and that the first stage of construction of castles can be doubtless associated with his name.

The above listed circle of castles actually coincides with Mindaugas' land ownership (domain) traced back by historians. This territory is also believed to have been the ancestral land of the Gedimainčiai dynasty. It was here, between the Neris and the Nemunas, that the old centres of the Lithuanian state – Kernave, Trakai and Vilnius – emerged.

Had the Lithuanian brick castles been just a few, they would not have resisted the continuous pressure of Crusaders, supported by the whole Western Europe. It is therefore obvious that the heaviest burden of warfare was borne by wooden Lithuanian castles of the period, memories of which are only recalled by nearly 1000 surviving hill-forts. About one half of these hill-forts were most probably used during military conflicts with the Crusaders. These conflicts are often mentioned by chroniclers of the Order, while their wooden castles are called the same name as brick castles, i.e. „castrum“ (in Latin) or „Burg“ (in German)

Recent archaeological investigations at Medininkai castle, and especially the extensive excavations at Krevė and Lyda castles carried out by Belarussian archaeologists, also lead to an assumption that castle of this style, the so called castles – enclosures could have been built during the rule

of Gediminas. They are similar in terms of form, defensive system, brickwork techniques and the low, previously uninhabited location chosen as the construction site.

It was most probably in this period that construction of brick castles – residences of Lithuanian sovereigns – began in Vilnius and Trakai. The development of Vilnius castles is now best of all revealed by the ongoing archaeological excavations at the palace of the Lower Castle of Vilnius. Archaeological excavations of the Palace of the Lower Castle have been conducted since 1987. It has been established that there was a brick castle on the above mentioned promontory as far back as the end of the 13th or beginning of the 14th century.

The lands and the castle of Trakai are traditionally associated with the name of Gediminas, though the history of this Duchy is certainly reaching back to much older times. Archaeological excavations at the castle site of the Old Trakai have confirmed that there could have been a rather high hill, covered with oaks here, on which a new brick castle was built in the 14th century. The Old Trakai castle was destroyed in the end of the 14th century. Neither do we know, why the old castle was abandoned during Kestutis' rule, in approximately the third quarter of the 14th century, and a new castle was built in an uninhabited place, at the present isth-

mus of Trakai Lakes, which was later called Naujieji (New) Trakai. The so-called insular castle of „New Trakai“ is believed to have been built before the year 1382.

The second conspicuous stage of construction of castles is associated with the rule of Vytautas (1392–1430). In anticipation of a fatal battle against the Teutonic Order, the powerful and large state first of all reconstructed, repaired and modernized the old enclosure-type castles. After the victory of Grunwald, castles of a purely defensive character were no longer built, which is why the castle of Liskiava remained unfinished. At this time, deterioration of the neglected wooden castles on hill-forts started. New needs, the spread of firearms, and the anticipated coronation of Vytautas stimulated construction of new representative castles in Vilnius, Trakai, Gardinas and Naugardukas. They were built on top of high hills, surrounded by brick walls, provided with a system of defensive towers, and had grand, stately gothic palaces built in the courtyards. The scope of construction of palaces in Vytautas' period is witnessed by the most prominent Lithuanian castles: the Upper and Lower Castle in Vilnius, and one of the most impressive castles in our country – the Insular Castle of Trakai.

Albinas Kuncevičius

Археологические исследования замков в Мядинькай, а в особенности в Креве и в Лиде, подтверждают предположение, что эти замки были построены во времена правления Гядиминаса. Во время исследований территории дворца Вильнюсского Нижнего замка были найдены самые старые каменные здания, также датируемые концом XIII – началом XIV вв. Начало Тракайских замков – это замок Сянейи Тракай, который был построен в начале, а уничтожен в конце XIV в. Современный Тракай, который в письменных источниках

называется „Науейи Тракай“, вырос в 1382 г. после строительства замка на полуострове.

Второй этап строительства средневековых замков в Литве начался во времена правления Витаутаса (1392–1430). Это замки неправильной планировки, построенные на вершине холма или на острове, состоящие из системы защитных башен, готических построек и дворца. Такие замки построены в Вильнюсе, Тракай, Гродно, Новогрудке. Деревянные замки после победы в Грюнвальдском сражении стали ненужными и были преданы запущению.

Албинас Кунцявичюс

Dr. Albinas Kuncevičius
Vilniaus universitetas, Istorijos fakultetas,
Archeologijos katedra,
Universiteto 3, LT-2734 Vilnius. Tel. 68 72 82.

ЭВОЛЮЦИЯ ЛИТОВСКИХ ЗАМКОВ

Албинас Кунцявичюс

Резюме

В Литве имелось лишь несколько средневековых замков, кольцом опоясывавших территорию от Каунаса в направлении Гродно, Лиды, Кревы, Мядинькай, которое, словно своеобразным внутренним кольцом закрывало замковые комплексы Тракай и Вильнюса. Начало строительства каменных замков во всех странах непосредственно связано с началом возникновения государства, с важнейшими этапами его развития. Литва также не исключение. В исторических источниках не упоминается время строительства старых каменных замков. Сомнительно, чтобы такие работы были возможны в период зарождения государства. В последнее время всё чаще возникают попытки связать начало строительства каменных замков с именем Витяниса (1295–1316). К сожалению, об этом правителе нам известно очень мало. Без сомнения, уже в самом начале правления Гядиминаса (1316–1341) литовские каменные замки были построены в Сянейи Тракай и Вильнюсе. Итак, мы можем только гадать, кто же из правителей Литвы был зачинателем строительства каменных замков в Литве, однако, говоря словами

историка А. Никжянтайтиса, мы, без сомнения, можем утверждать, что „Гядиминас нашёл Литву деревянную, а оставил каменную...“. Вышеназванное кольцо каменных замков почти совпадает с приведённым историком землевладением-доменом Миндаугаса. Предполагается, что на этой территории находились и корни семьи Гядиминаса. Здесь, между реками Нярис и Нямунас, возникли старинные центры Литовского государства – Кярнаве, Тракай, Вильнюс.

Всего несколько литовских каменных замков были бы не в состоянии отражать постоянные нападения крестоносцев, поддерживаемые всей Западной Европой. Поэтому не существует сомнений в том, что основной удар таких атак в Литве должны были принять на себя деревянные замки того времени, о которых напоминает почти 1000 городищ. Около половины из них использовалось во времена борьбы с крестоносцами. Литовские деревянные замки часто упоминаются в письменных источниках, где их, как и каменные замки, называют латинским словом „castrum“ или по-немецки „Burg“.